

POČÁTKY FORMOVÁNÍ ČESKOSLOVENSKÝCH OBCHODNÍCH ZÁJMŮ V TURECKU: OD MÍROVÉ SMLOUVY ZE SÈRVES K MÍROVÉ SMLOUVĚ Z LAUSANNE

JANA MUSILOVÁ

Abstract

The aim of this article is to map the beginning of Czechoslovak-Turkish business relations from the end of the World War I until the signature of the Peace Treaty of Lausanne. It was created as a result of the work of the author, who has long been dealing with the issue of the start of Czechoslovak-Turkish business relations after the end of the World War I. This paper focuses mainly on the effort of the representatives of the Czechoslovak government in İstanbul to ensure an appropriate environment for the sale of Czechoslovak industrial products. The delegates of the Czechoslovak government in İstanbul considered local market as a great opportunity for the Czechoslovak firms and their products. It was nevertheless clear that, it was quite difficult task, since the beginning because several important steps were underestimated: primarily the opportunity to build on the previous business and financial cooperation of Austria — Hungary and the Ottoman Empire and initial disinterest of the Czechoslovak government. When collecting materials, the author mainly used the sources of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic and furthermore, previously published works and articles.

Keywords

Czechoslovakia, Turkey, business relations, Treaty of Sèvres, Treaty of Lausanne

ÚVOD

S koncem první světové války a s rozpadem Rakouska-Uherska¹ se Československu otevřely nové obchodní příležitosti, nicméně československá vláda v Praze z počátku váhala a rozhodně maximálně nevyužila renomé, které měly rakouské, respektive rakousko-uherské, průmyslové výrobky v Osmanské říši, potažmo v Turecku.² Československo se zprvu zdráhalo navázat na prestiž produktů, které ač v Osmanské říši byly známé jako rakousko-uherské, měly svůj původ v českých zemích. Snahy prvních zástupců československé vlády v Ístanbulu se pokoušely tuto mezeru vyplnit, ale nejednalo se o snadný úkol, protože českoslovenští obchodníci evidentně podceňovali důležitost znalosti obchodní diplomacie, především konkrétních pravidel, jak vést s místními obchodní jednání, tak aby směřovala k oboustranné spokojenosti a uzavření obchodu. Současně delegáti československé vlády v Ístanbulu byli na budování československo-tureckých (a i těch obchodních) vztahů více méně sami, museli se vypořádat s nepříliš velkým zájmem československé vlády. Československá vláda totiž k balkánské problematice přistupovala shodně jako česká politika 19. století. Jádrem jejího zájmu zůstala spolupráce s Bulharskem a Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců.³ Jednalo se i o navázání užší spolupráce s Řeckem, ale jednoznačný plán sbližování chyběl.⁴ Neméně důležitým faktorem byla i účast Osmanské říše v první světové válce na straně Centrálních mocností.

¹ Rakousko-Uhersko bylo hlavním dovozcem cukru do Osmanské říše, na druhém místě byl dovoz cukru z Ruska. Viz více PAMUK, Ş.: *19. yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti*. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. Ankara 1995. Zároveň se Rakousko-Uhersko hodlalo zapojit do výstavby cukrovarů v Osmanské říši.

² Do března 1920 byl oficiální název státu Osmanská říše. Od tohoto data se označení „osmanský/osmanská“ pojí pouze s územím kontrolovaným oficiální istanbulskou vládou, která formálně fungovala do listopadu 1922. 23. dubna 1920 se poprvé sešlo Velké národní shromáždění Turecka (v Ankaře) v čele s Mustafou Kemalem. Oblasti pod kontrolou tzv. Vlády Velkého národního shromáždění lze nazývat kemalistickým Tureckem, ale s ním československá strana neudržovala žádné oficiální kontakty. V textu je tedy používáno označení Osmanská říše (do března 1920), Turecko (od března 1920) a v odůvodněných případech kemalistické Turecko (od dubna 1920).

³ NOVÁK, P.: *Počátky československé-tureckých vztahů 1918–1926* (rigorózní práce). Praha, FF UK, 2006, s. 6. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/7480/RPTX_2005_2_11210_ASZK00844_131943_0_27053.pdf?sequence=1&isAllowed=y (cit. 29. 1. 2022).

⁴ Tamtéž.

POČÁTKY FORMOVÁNÍ ČESKOSLOVENSKO-TURECKÝCH OBCHODNÍCH VZTAHŮ

Počátky formování československých kontaktů s doživající Osmanskou říší, respektive s Tureckem, lze zasadit do let 1919–1920⁵, kdy se reprezentantům československé zahraniční politiky v Istanbulu⁶ (Úřad delegáta Republiky československé v Cařihradě⁷) podařilo navázat styky s představiteli vlády Osmanské říše.⁸ Prvním delegátem československé vlády (v hodnosti legačního tajemníka I. třídy⁹) v Istanbulu se stal Vladimír Fric, který zde působil jen několik měsíců, a to od května do července roku 1919¹⁰, jeho nástupcem byl Pavel Ester Klemens.¹¹ V květnu 1920

⁵ Od března 1920 oficiální istanbulska vláda fakticky ovládala jen území kolem Istanbulu. Do čela istanbulske vlády byl (britskou stranou) dosazen Damad Ferid. Druhým mocenským centrem byla Ankara, ve které se etablovala tzv. Vláda Velkého národního shromáždění Turecka v čele s M. Kemalem. Parlament (Velké národní shromáždění Turecka) zasedal poprvé dne 23. dubna 1920 v Ankaře. Zasedání zahájil M. Kemal, který mimo jiné odmítl uznat Brity dosazenou istanbulskou vládu D. Ferida. Poslanci odhlasovali nezákonnost istanbulske vlády a následně zvolili vlastní vládu v čele s M. Kemalem.

⁶ V textu jsou použity stávající místní názvy např. místo Cařihradu Istanbul; namísto Angory Ankara apod., vyjma dobových názvů dokumentů a citací těchto dokumentů.

⁷ Úřad delegáta Republiky československé byl otevřen dne 16. května 1919 v hotelu Pera Palace v Istanbulu. Viz více: NOVÁK, P.: *Počátky československé-tureckých vztahů 1918–1926* (rigorózní práce). Praha, FF UK, 2006, s. 55. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/7480/RPTX_2005_2_11210_ASZK00844_131943_0_27053.pdf?sequence=1&isAllowed=y (cit. 19. 12. 2022).

⁸ Primárními cíli tehdejší československé zahraniční politiky v Osmanské říši byly: 1. ochrana československých usadlíků; 2. právo československé kolonie setrvat na území Osmanské říše a 3. snaha zajistit kapitulaci režim pro Československo. Viz více CVANOVÁ, P.: *Ankara hlavním městem Turecka a československo-turecké vztahy v meziválečném období* (diplomová práce). Pardubice 2009, s. 97. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/35420> (cit. 19. 12. 2022).

⁹ Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. Dostupné z: https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/kdo_byl_kdo/fric_vladimir.html (cit. 19. 12. 2022).

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ MUDr. P. E. Klemens pracoval v Istanbulu na pozici přednosta rakousko-uherské nemocnice. Po vzniku Československa se stal předsedou tamního českého spolku, jež hájil československé zájmy, a to až do příjezdu prvního úředního zástupce Republiky československé V. Frice. Po Fricově odjezdu byl od července 1919 do října 1920 delegátem vlády Československa v Istanbulu, reprezentující neexistující diplomatické zastoupení v Osmanské říši, jenž svojí činností napomohl k tomu, že nedošlo k likvidaci místní československé kolonie. Od listopadu 1920 pracoval jako smluvní úředník Ministerstva zahraničních věcí Československé republiky s titulem technický poradce v ústředí; od července 1927 do února 1928 byl legačním tajemníkem nově zřízeného vyslanectví v Ankaře. Převzato z Ministerstva zahraničních věcí České republiky https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/kdo_byl_kdo/klemens_pavel_ester.html (cit. 19. 12. 2022).

byl vyslán jako delegát československé vlády do Ístanbulu Rudolf Světlík, který vedl tento úřad více než čtyři roky¹² a právě s jeho osobou byl spjat zásadní posun v československo-tureckých vztazích, ačkoliv ani působení jeho předchůdců nelze podceňovat.¹³ Paralelně se objevily i první pokusy o nastartování obchodních styků. Už od února 1920 probíhala mezi reprezentanty československé vlády v Ístanbulu a Ministerstvem zahraničních věcí Československa komunikace týkající se například zastupitelského obchodního domu s nábytkem a konfekcí, obojí bylo primárně iniciativou zástupců československé vlády v Ístanbulu.¹⁴

Zásadním impulsem k naplňování československých ekonomických zájmů na území Turecka byl podpis mírové smlouvy ze Sèvres, kterou za Československo, dne 20. srpna 1920, podepsal Štefan Osuský, který byl v lednu 1919 jmenován generálním sekretářem československé delegace na mírové konferenci v Paříži.¹⁵ Ve chvíli, kdy Československo přistoupilo k signování této smlouvy, tak představitelé československé vlády v Ístanbulu výrazně zintenzivnili aktivity namířené k zajištění maximálního možného prospěchu, který deklarovaly články 261–268 mírové smlouvy ze Sèvres. Delegáti československé vlády v Ístanbulu usilovali o vykonávání kapitulačního práva¹⁶ dle článku 261 mírové smlouvy ze Sèvres.¹⁷ Odkazovali se na to, že pokud Československo smlouvu podepsalo, tak by ji také mělo provádět a připomínali, že nevyužíváním kapitulací lze poškodit zájmy a prestiž Československa. Výkon kapitulačního práva a konzulárního soudu pokládali představitelé československé vlády v Ístanbulu za klíčovou záruku rozvoje československého obchodu v Malé Asii.¹⁸ Prvotním krokem byla myšlenka na zalo-

¹² Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. Dostupné z: https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/kdo_byl_kdo/svetlik_rudolf.html (cit. 19. 12. 2022).

¹³ Archiv ministerstva zahraničních věcí (dále pouze AMZV), PZ 1920, Cařihrad, č. 44, č. j. 1801, 12. 10. 1920. Tímto dokumentem informoval R. Světlík o zahájení kontaktů s tureckou vládou, avšak neopomněl podotknout, že velkou zásluhu na formování vztahů s tureckou vládou měl jeho předchůdce P. E. Klemens, který „vstoupil v oficiální styky s tureckou vládou.“

¹⁴ AMZV, PZ 1920, Cařihrad, č. 9, 26. 2. 1920 a AMZV, PZ 1920, Cařihrad, č. 10, 28. 2. 1920.

¹⁵ Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. Dostupné z: https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/kdo_byl_kdo/osusky_stefan.html (cit. 19. 12. 2022).

¹⁶ Mírová smlouva ze Sèvres obnovila kapitulační práva, která byla roku 1914 v Osmanské říši zrušena. Zrušení kapitulací z roku 1914 viz více: KARABACAK, E.: *The Abolition of the Capitulations in the Ottoman Empire*. 12. 3. 2018. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/323700739_The_Abolition_of_the_Capitulations_in_the_Ottoman_Empire/citation/download (cit. 19. 12. 2022).

¹⁷ AMZV, PZ 1920, Cařihrad, č. 50, č. j. 1926, 21. 10. 1920, s. 3.

¹⁸ Tamtéž.

žení československé obchodní komory, což se ale později v roce 1921¹⁹ ukázalo jako nereálné, a to s ohledem na nepřilíš početné zastoupení československých obchodních firem v Istanbulu, respektive v Turecku, a také vzhledem k tehdejší vnitropolitické situaci v zemi okupované dohodovými mocnostmi.²⁰ I přes výše uvedené zástupci československé vlády v Istanbulu považovali turecký trh za obrovské odbytiště, které bylo nutné náležitě využít a současně zasílali do Československa informace o tom, že by Turecko bylo vhodným místem pro využití případného přebytkového kapitálu.²¹ Zástupci československé vlády v Istanbulu upozorňovali, že místní vládní představitelé se v podstatě nebrání dovozu a také nekladou žádné překážky na import, vyjma některých produktů, a stejně tak i nezakazují vývoz zboží.²² S odkazem na rakousko-uherskou tradici obchodních vztahů se nabízela jedinečná možnost vhodného navázání a pokračování obchodních styků mezi Tureckem a Československem, protože rakousko-uherské produkty byly v Osmanské říši známé a především se těšily dobrému jménu.²³

Bohužel tato obchodní vize narazila na několik zásadních problémů, prvním byla doprava a vybavení k přepravě zboží, ať už se jednalo o dopravu po železnici, nebo po vodě (především říční).²⁴ Jak dopravu po Dunaji, tak i po moři spravoval cizí kapitál – britský, italský, maďarský, německý a rakouský.²⁵ Další svízel představovali komisionáři, protože až na výjimky, českoslovenští komisionáři v Turecku nepůsobili, a pokud se přece jen nějaký objevil, tak jeho zájem směřoval spíše na Kavkaz a do Ruska, nebo byli cizí národnosti a zastupovali firmy, které se rozhodně

¹⁹ V červnu 1921 delegáti československé vlády v Istanbulu poslali na Ministerstvo zahraničních věcí Československa spěšnou výzvu, která požadovala okamžitě zkontaktovat Škodovy závody a všechny ostatní podniky vyrábějící pušky opakovačky, lehké i těžké strojní pušky (nabíjení: německé nebo turecké patrony) a informovat je o zájmu Turecka nakoupit výše uvedené zbraně. Turecká strana také poptávala horská i polní děla a náboje, respektive jakoukoliv rychlopalnou zbraň používanou v německé armádě a také ruční granáty všech typů. Viz více AMZV, PZ 1921, Cařihrad, č. 68, č. j. 4242, 3. 6. 1921. O několik dní později dorazila na pražské ministerstvo zahraničních věcí další poptávka na letadla vybavená kulomety. Viz více AMZV, PZ 1921, Cařihrad, č. 71, č. j. 4263, 9. 6. 1921. Následně představitelé československé vlády v Istanbulu urgovali cenovou nabídku, aby ji turecké straně předali dříve než Italové. Z dostupných pramenů se jeví jako pravděpodobné, že obchod nakonec nebyl uzavřen, protože poptávku vznesla tzv. Vláda Velkého národního shromáždění Turecka, se kterou československá vláda v dané době neudržovala oficiální styky.

²⁰ AMZV, PZ 1921, Cařihrad, č. 148, č. j. 6660/21-adm., 27. 11. 1921, s. 61–62.

²¹ Tamtéž, s. 62–63.

²² Tamtéž.

²³ Tamtéž, s. 69.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ NOVÁK, P.: *Počátky československé-tureckých vztahů 1918–1926* (rigorózní práce). Praha, FF UK, 2006, s. 260. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/7480/RPTX_2005_2_11210_ASZK00844_131943_0_27053.pdf?sequence=1&isAllowed=y (cit. 29. 1. 2023).

neřadily k československým špičkám.²⁶ Nesnáze spojené s odbytem a nákupem reflektovaly stav do roku 1918, kdy většina zboží z Rakouska-Uherska proudila do Osmanské říše zejména prostřednictvím vídeňských, budapeštských a terstských obchodních firem.²⁷ Konkurenceschopnost omezovaly ještě další faktory jako například nízká míra standardizace a specializace, nerozvinutá dělba práce a technická zaostalost.²⁸ Opomenout nelze ani neznalost prostředí a nevhodné chování československých firem při jednání s tureckými klienty. Reprezentanti československé vlády v Istanbulu nejednou poukázali, že nespolehlivost v dodávkách objednaného zboží a nevhodné počínání při obchodních jednáních nelze kompenzovat nižší cenou.²⁹ Na základě výše uvedeného zástupci československé vlády v Istanbulu hledali alternativní způsob, jak usnadnit pronikání zboží na slibný trh. V listopadu roku 1921 padl návrh na zřízení československé obchodní komory přímo v Istanbulu, protože toto město, dle delegátů československé vlády v Istanbulu, ztělesňovalo v podstatě středobod celého Blízkého východu, a proto bylo vhodné pro otevření vzorkovny s československými výrobky.³⁰ Nicméně zřízení československé obchodní komory jak v Istanbulu, tak i v ostatních místech Turecka, by se tehdy neobešlo bez státní podpory, a to především protože počet československých obchodních firem nebyl nějak velký.³¹ Primární důvod poklesu množství československých podniků v Turecku byl zapříčiněn absencí československého zastupitelského úřadu v okamžiku rozpadu Rakouska-Uherska, čehož náležitě využila Itálie a celou řadu prosperujících rakousko-uherských firem jako například Lazzaro Franco, M.U. Mayer, A. Mayer et Co. a Maison Carlmann získala na úkor Československa.³²

Itálie a Spojené státy americké také využily nedostatku zboží na tureckém trhu v okamžiku konce první světové války a do Osmanské říše posílaly produkty původně určené pro Rusko, čímž si v prvních poválečných měsících zajistily značný zisk.³³ Delegáti československé vlády v Istanbulu poukazovali na důležitost vzájemného rakousko-uherského a osmanského zahraničního obchodu a nebáli se konstatovat, že téměř vše, co se z Rakouska-Uherska do Osmanské říše vyváželo,

²⁶ AMZV, PZ 1921, Cařihrad, č. 148, č. j. 6660/21-adm., 27. 11. 1921, s. 73.

²⁷ NOVÁK, P.: *Počátky československé-tureckých vztahů 1918–1926* (rigorózní práce). Praha, FF UK, 2006, s. 260. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/7480/RPTX_2005_2_11210_ASZK00844_131943_0_27053.pdf?sequence=1&isAllowed=y (cit. 29. 1. 2023).

²⁸ Tamtéž.

²⁹ AMZV, PZ 1922, Cařihrad, č. 6, č. j. 2029-22-Tý, 22. 3. 1922, s. 6. a AMZV, PZ 1921, referát zdejšího úřadu č. 6660, 18. 11. 1921.

³⁰ AMZV, PZ 1921, Cařihrad, č. 148, č. j. 6660/21-adm., 27. 11. 1921, s. 46.

³¹ Tamtéž, s. 61.

³² Tamtéž.

³³ Tamtéž, s. 68.

pocházelo z českých zemí, ale oficiálním dodavatelem byla Vídeň, tudíž skutečný původ nebyl v Osmanské říši všeobecně znám.

S ohledem na více faktorů³⁴ se zvažovalo založení československé obchodní společnosti, jejímiž členy mohli být jen a pouze sami výrobci, kteří by nesli veškerou zodpovědnost, ale současně by se dělili o všechn čistý zisk.³⁵ Neoddělitelnou součástí otevření československé obchodní společnosti byla také otázka skladovacích prostor mimo turecké území, objevil se nápad na zřízení skladiště v Galatzi³⁶ a ředitelství v Istanbulu.³⁷ Zástupci československé vlády v Istanbulu považovali zabezpečení skladů za základ kvalitních obchodních vztahů, protože by tak došlo k eliminaci řady překážek³⁸, které zhoršovaly pronikání československého zboží na maloasijský trh.³⁹ Bohužel do konce roku 1921 ani do počátku roku 1922 k žádným zásadním krokům vedoucím k posílení vlivu československého zahraničního obchodu v Turecku nedošlo, patrně protože pro zřízení československé obchodní komory nebyl (v mocnostmi okupované zemi) ten správný čas.⁴⁰

V březnu 1922 bylo zjevné značné znepokojení představitelů československé zahraniční politiky v Istanbulu nad způsobem jednání československých delegátů na mírové konferenci v Paříži, na jehož nápravu bylo v roce 1922 pozdně.⁴¹ Nesouhlas s postupem československých představitelů v Paříži byl jednoznačný, československá diplomacie v Istanbulu explicitně uvedla, že „...*dědictví po Rakousku-Uhersku nám padlo do klína...*“⁴², a že „...*bylo nadmíru jednoduché a logické zmíniti se v Paříži o převzetí části rakouského dědictví v Cařihradě...*“⁴³. Obdobně se zástupci československé vlády v Istanbulu vyjádřili k potenciálu, který reprezentovaly rakousko-uherské banky v Osmanské říši (např. Wiener Bank–Verein⁴⁴): „...*bylo by bývalo logické, aby dědici těchto zájmů, tedy primárně ČSR, jednu z bývalých*

³⁴ Například: navázání na rakousko-uherský zahraniční obchod a neexistence československých komisionářů (výjimku tvořila jen obchodně-průmyslová společnost Praga, která ale své obchodní zájmy soustředila především na území Kavkazu a Ruska. Ostatních pár československých obchodních zástupců bylo z Německa a Levanty a zastupovali československé firmy druhého a třetího řádu). Viz více AMZV, PZ 1921, Cařihrad, č. 148, č. j. 6660/21-adm., 27. 11. 1921, s. 73.

³⁵ Tamtéž, s. 75.

³⁶ Pravděpodobně se jednalo o rumunský přístav Galac. Nicméně založení skladiště v Galaci bylo podmíněno vybudováním odpovídajícího dopravního spojení vedoucího po Dunaji.

³⁷ AMZV, PZ 1921, Cařihrad, č. 148, č. j. 6660/21-adm., 27. 11. 1921, s. 75.

³⁸ Časté bylo pozdní dodání zboží.

³⁹ AMZV, PZ 1922, Cařihrad, č. 6, č. j. 2029-22-Tý, 22. 3. 1922, s. 7.

⁴⁰ AMZV, PZ 1921, Cařihrad, č. 148, č. j. 6660/21-adm., 27. 11. 1921, s. 62.

⁴¹ AMZV, PZ 1922, Cařihrad, č. 6, č. j. 2029-22-Tý, 22. 3. 1922, s. 1.

⁴² Tamtéž.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Viz více např. HERTNER, P.: *The Balkan Railways, International Capital and Banking from the End of the 19th Century until Outbreak of the First World War*. Sofia 2006.

*rakousko-uherských bank v Cařihradě převzalo a tak ihned vytvořilo finanční organismus... Jest trpko pomysleti, že tento základní krok nebyl učiněn...*⁴⁵ Což bylo reakcí na to, že v té době na území Osmanské říše ještě řádně nefungovalo zastoupení československé vlády, tudíž Československo včas nezareagovalo a nepokusilo se o zřízení vlastní banky založené na odkazu Rakouska-Uherska. Představitelé československé vlády v Ístanbulu to chápali jako promarněnou šanci, na jejíž nápravu už nebyl dostatek času, jelikož příznivá doba již uplynula.

V březnu roku 1922 se objevila ještě jedna možnost, jak by Československo mohlo, ač nepřímou, zasáhnout do bankovního dění v Turecku, a tím posílit možnosti československého dovozu do Turecka. V tomto období se začala v československých diplomatických kruzích šířit zpráva o tom, že ředitel berlínské československé bankovní jednotky pan Bachrach⁴⁶, původem z Jindřichova Hradce, obdržel nabídku na pozici ředitele⁴⁷ banky s názvem Banque de Crédit National Ottoman (Osmanská národní úvěrová banka⁴⁸ – pozn. překlad autorky).⁴⁹ Jednalo se o nebývalý návrh, ve kterém zástupci československé vlády v Ístanbulu spatřovali alespoň drobné zadostiučinění a dočasnou pomoc při prosazování československých obchodních zájmů v Turecku.^{50, 51} Současně doufali, že by za pomoci pana Bachracha mohlo

⁴⁵ AMZV, PZ 1922, Cařihrad, č. 6, č. j. 2029-22-Tý, 22. 3. 1922, s. 7.

⁴⁶ 20 let pracoval jako finančník v několika zahraničních bankách (například Deutsche Orient Bank a Banque de Salonique), které fungovaly na území Osmanské říše.

⁴⁷ Tento finanční institut představoval jediný národní turecký finanční podnik, který si žádal odpovídající vedení, které ale v té době mezi domácími odborníky nebylo možné zajistit.

⁴⁸ V roce 1863 došlo k rozpuštění Osmanské banky jako takové, následně proběhla její restrukturalizace pod záštitou britsko-francouzského partnerství a byla založena Bank-ı Osmanî-i Şahane (Císařská osmanská banka – pozn. překlad autorky), která se stala státní bankovní institucí. Bank-ı Osmanî-i Şahane získala právo vydávat bankovky na následujících 30 let. Banka vystupovala jako pokladník státu, prováděla platby jménem ministerstva financí, spravovala úroky a jistiny týkající se domácího i zahraničního dluhu apod. Nicméně skutečnost, že kapitál Bank-ı Osmanî-i Şahane patřil Velké Británii a Francii, vzbouzela řadu nevolí a vznikla myšlenka na ustanovení centrální banky s domácím kapitálem, což vedlo v březnu 1917 k založení Osmanlı İtibar-Millî Bankası (Osmanská národní úvěrová banka – pozn. překlad autorky). V důsledku první světové války se Osmanlı İtibar-Millî Bankası nestala národní bankou a v roce 1927 se sloučila s bankou İşbank. Centrální banka Turecké republiky byla ustanovena až zákonem z roku 1930. Viz více: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kanunu No. 1715 ze dne 11. 6. 1930, s. 9168, dostupné z: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1533.pdf> (cit. 31. 8. 2022).

⁴⁹ AMZV, PZ 1922, Cařihrad, č. 6, č. j. 2029-22-Tý, 22. 3. 1922, s. 9–10.

⁵⁰ Tamtéž, s. 10.

⁵¹ Delegáti československé vlády v Ístanbulu od samotného začátku plánovali, jak by Československo mohlo ze vzniklé situace profitovat a jak by se českoslovenští dodavatelé mohli snadněji dostat na přední příčky v dovozu do Turecka. Také přemýšleli, jak by bylo možné využít pozice pana Bachracha ku prospěchu československé banky v Ístanbulu, respektive jak by pan Bachrach mohl vypomoci se zajištěním tureckého kapitálu, čímž by byl zabezpečen požadavek kemalistů kladený na zřizování zahraničních podniků v Turecku. Viz více tamtéž, s. 10.

dojít k otevření československé banky v Istanbulu za přispění tureckého kapitálu.⁵² Avšak k dohodě a k podpisu smlouvy s největší pravděpodobností nedošlo, protože se zúčastněné strany nedokázaly dohodnout na platových podmínkách.⁵³

Navzdory nevyužitým příležitostem se delegáti československé vlády v Istanbulu nevzdali a ustavičně usilovali o prosazení československého zboží v Turecku. Na jaře 1922 se začalo proslýchat, že by mohlo dojít ke zrušení kapitulací, což pro československý zahraniční obchod představovalo nový potenciál, a to především v oblasti strojírenství.⁵⁴ Turecko bylo ve 20. letech 20. století zaostalou agrární zemí, která vyvážela především komodity primárního sektoru. Bylo tedy zřejmé, že v případě zrušení kapitulací se Turecku dostane dostatečného prostoru na budování vlastního průmyslu, což opětovně skýtalo velké pole působnosti pro průmyslové Československo. S ohledem na takovou šanci zástupci československé vlády v Istanbulu od počátku zdůrazňovali zásadu ryze samostatné československé politiky v Turecku, tedy politiky zcela nezávislé.⁵⁵

Největším obchodním konkurentem Československa bylo Německo⁵⁶, ale s ohledem na tehdejší mezinárodní a vnitropolitickou situaci bylo evidentní, že se Německo⁵⁷ nebude v dohledné době schopné na turecký trh vrátit, tudíž Československu se naskytla neopakovatelná příležitost situaci využít a maximálně z ní vytěžit.⁵⁸

V této době se začal měnit i postoj reprezentantů československé vlády v Istanbulu, kteří doposud uznávali pouze istanbulskou vládu, ale nyní nově a pragmaticky nabádali k zahájení jednání o obchodních a konzulárních stycích se zástupci kema-

⁵² AMZV, PZ 1922, Cařihrad, č. 6, č. j. 2029-22-Tý, 22. 3. 1922, s. 9–10.

⁵³ Tamtéž, s. 9.

⁵⁴ Tamtéž, s. 2.

⁵⁵ Tamtéž, s. 4.

⁵⁶ Československá diplomacie v Istanbulu pracovala s premisí, že Turecko bude uplatňovat národohospodářskou politiku (zkušenosti z minulosti) a že země, které se vůči Turecku, jakkoliv imperialisticky vymezily, nebudou mít reálnou příležitost se v rámci tureckého trhu adekvátně uplatnit. Z toho důvodu zástupci československé vlády v Istanbulu usuzovali, že situace je velmi nakloněná Československu, respektive československým obchodním zájmům v Turecku.

⁵⁷ Německo-osmanské sbližování se zásadně projevilo v 19. století, kdy osmanská strana hojně využívala německých půjček a také došlo ke spolupráci v oblasti vojenství. Německo si své výsostné postavení v Osmanské říši zařídilo díky soustavné ekonomické činnosti svých bank a průmyslových firem. Zajímavým podnikem se pro Německo stala možnost spolupracovat na zbudování klíčové železniční tratě tzv. bagdádské dráhy. Německo usilovalo o to, aby se na výstavbě anatolské železnice podílely jak německé banky, tak i firmy. V roce 1888 Deutsche Bank získala koncesi na výstavbu anatolské železnice. Jednalo se o jednu z největších zahraničních investic této banky v období před první světovou válkou. Viz více: *A Century of Deutsche Bank in Turkey*. Frankfurt am Main 2009.

⁵⁸ AMZV, PZ 1922, Cařihrad, č. 6, č. j. 2029-22-Tý, 22. 3. 1922, s. 4.

listického Turecka, a to po vzoru Polska.⁵⁹ Zástupci československé vlády v Istanbulu se k budování obchodních a konzulárních styků stavěli ryze utilitárně, odvolávali se na suverenitu Československa, a z toho plynoucí právo samostatně rozhodovat s kým a jakou smlouvu by mělo Československo uzavřít, a to bez ohledu na postoj a zájmy mocností. Na prvním místě byl československý podíl na zisku, jež nabízel turecký trh. Dle delegátů československé vlády v Istanbulu reprezentoval nerozvinutý turecký trh jedinečnou příležitost pro československé (průmyslové) zboží, ale podmínkou bylo rychlé jednání, respektive využití aktuálního stavu tureckého hospodářství, vnitropolitické a mezinárodní situace.

Na jaře roku 1922 představitelé československé vlády v Istanbulu zopakovali myšlenku na zřízení skladu v rumunském přístavu Galac, čemuž ale muselo předcházet zlepšení dunajské říční cesty a zajištění dostatku adekvátních dopravních prostředků. Do té doby se jako nejefektivnější řešení jevíly dlouhodobé pronájmy istanbulských skladů. Delegáti československé vlády v Istanbulu pro takovéto řešení měli své důvody a jako znalci tamějších zvyklostí velice dobře věděli, jak s Turky obchodovat. Československým firmám nejvíce vyčítali nespolehlivost při včasném plnění dodávek a řekněme neuctivý pohled na zákazníky z východu, stejně tak jako neprofesionální jednání s tureckými obchodními protějšky.

Zajištění skladových prostor úzce souviselo se založením československé obchodní komory.⁶⁰ Sklady vyjma těch v Galaci měly fungovat jako vzorkovny pro ostatní města v Orientu.⁶¹ Československé obchodní zájmy se totiž netýkaly jen Turecka, ale i dalších blízkovýchodních států (např. dnešní Írán). Koncem října 1922 bylo jasné, že kemalisté mírovou smlouvu ze Sèvres nehodlají ratifikovat, tudíž mírová rokování musela pokračovat. Nicméně k těmto jednáním nebylo Československo přizváno a výše uvedené kroky, jež měly napomoci československému zahraničnímu obchodu, nebyly realizovány. Tento stav byl pro Československo krajně nepříznivý, znamenalo to, že Československo bylo postaveno do zcela nové pozice a muselo se připravit, že poměr k Turecku bude nuceno upravit vlastní samostatnou smlouvou, a nikoliv smlouvou uzavřenou pod záštitou velmocí, a to především z toho důvodu, že turecký zájem na Československu nebyl nijak mimořádný, ale v případě Československa tomu bylo právě naopak, turecký trh byl stále považován za velmi dobré odbytiště československých průmyslových výrobků.⁶² Delegáti česko-

⁵⁹ Tamtéž, s. 5. Polsko se snažilo o navázání vztahů s Mutařou Kemalem už od poloviny roku 1920, viz více např.: BARTOSZEWICZ, H.: *Misja Romana Knolla w Ankarze 1924–1925*. Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej, t. 36, 2001, s. 110. Dostupné z: WA303_58936_A453-SzDR-R-36_Bartoszewicz.pdf (rcin.org.pl) (cit. 15. 7. 2022).

⁶⁰ AMZV, PZ 1922, Cařihrad, č. 6, č. j. 2029-22-Tý, 22. 3. 1922, s. 8.

⁶¹ Tamtéž, s. 7.–8.

⁶² AMZV, PZ 1922, Cařihrad, č. 61, č. j. 7361-22-pol., 21. 10. 1922, s. 1.

slovenské vlády v Istanbulu reagovali otevřeným návrhem československému ministerstvu zahraničních věcí, čímž se potvrdil eminentní hospodářský zájem na území Malé Asie.

Reprezentanti československé vlády v Istanbulu se obávali, že pokud budou představitelé československé vlády nuceni vyjednávat sami, tak turecká strana Československu rozhodně neposkytne stejné obchodní a právní výhody jako velmocem, a proto mělo ministerstvo zahraničních věcí zakročit a využít svého vlivu u všech států, které byly na mírová jednání pozvány, aby do nové mírové smlouvy prosadily ustanovení, opravňující státy na mírovou konferenci nepozvané, které by jim dodatečně povolovalo přistoupit k mírové smlouvě za stejných podmínek.⁶³ Paralelně zástupci československé vlády v Istanbulu pracovali na přípravách bilaterální československo-turecké obchodní smlouvy. Delegáti československé vlády v Istanbulu pečlivě sledovali ostatní země a jejich snahy o sblížení s Tureckem. V reakci na to navrhovali zvážit koncept o třech krocích, kde bodem číslo jedna byla naprostá novinka, a to zřízení československé dopravní lodní společnosti operující na Černém moři, což byla myšlenka velmi odvážná a od samotného počátku jen těžko realizovatelná, druhým krokem bylo uzavření obchodní⁶⁴ a konzulární smlouvy a poslední bod se opět vracel k dunajské říční cestě a založení skladů v Galaci.⁶⁵

Na podzim roku 1922 bylo zřejmé, že zástupci kemalistické vlády⁶⁶ budou trvat na revizi mírové smlouvy ze Sèvres, respektive na dalších jednáních, tudíž Československo bylo nuceno svůj vztah k východnímu partnerovi urovnat samostatnou smlouvou, což bylo velmi nepříznivé, protože samotná turecká strana nejevila zásadní zájem o spolupráci s Československem, zatímco zástupci československé diplomacie v Istanbulu ano.⁶⁷ Vše se potvrdilo v roce 1923, když došlo k podpisu a následné ratifikaci mírové smlouvy z Lausanne.⁶⁸ Posun v postavení turecké delegace, kterou vedl Mustafa İsmet, byl patrný už na začátku lausannské konference.

⁶³ Tamtéž, s. 2.

⁶⁴ Např. koncem května roku 1922 zaslal doktor R. Světlík do Prahy na ministerstvo zahraničních věcí zprávu o plánované cestě ankarského podsekretáře do Prahy a žádal o okamžité navázání vztahů a přípravu půdy pro zřízení diplomatického zastoupení Turecka v Praze a také kladl důraz na aktuální potřebu uzavřít co nejdříve obchodní smlouvu. Viz více AMZV, PZ 1922, Cařihrad, č. 13, č.j. 702/22, 30. 5. 1922. A AMZV, PZ 1922, Cařihrad, č. 74, č.j. 8366 pol 22, 2. 12. 1922.

⁶⁵ AMZV, PZ 1922, Cařihrad, č. 6, č. j. 2029-22-Tý, 22. 3. 1922, s. 5, 10–11.

⁶⁶ Vláda Velkého národního shromáždění Turecka.

⁶⁷ AMZV, PZ 1922, Cařihrad, č. 61, č. j. 7361-22-pol., 21. 10. 1922, s. 1–2.

⁶⁸ Zásadní změny, které přinesla mírová smlouva z Lausanne: 1. Zrušení mírové smlouvy ze Sèvres. 2. Vymezení a uznání nových tureckých hranic. 3. Zanechání řešení tzv. mosulské otázky Lize národů. 4. Zrušení kapitulací apod. (viz více: <https://www.mfa.gov.tr/lausanne-peace-treaty.en.mfa> [cit. 13. 7. 2022]).

Členové delegace vystupovali jako vítězové řecko-turecké války, a ne jako poražený stát, jak tomu bylo na pařížské mírové konferenci. Mírová smlouva z Lausanne, která v mnoha bodech revidovala mírovou smlouvu ze Sèvres, mimo jiné zrušila i kapitulace,⁶⁹ čímž se země zbavila osmanských reliktnů a stala se plně nezávislou. Státy, které nebyly signatáři mírové smlouvy z Lausanne⁷⁰, mezi nimi i Československo⁷¹, pochopily, že by nebylo strategické polevit ve snaze proniknout na turecký trh. Již po několikáté představitelé československé vlády v Istanbulu otevřeli problematiku dopravy zboží po Dunaji, založení československé banky v Istanbulu, obchodní komory a nově začali zvažovat i zřízení velké vývozní společnosti.

Samozřejmě, že takovéto ambiciózní hospodářské zájmy předpokládaly existenci dvoustranných československo-tureckých smluv. Delegáti československé vlády v Istanbulu zvažovali postup o dvou krocích, prvním bylo uzavření smlouvy o přátelství a druhým podpis obchodní smlouvy, čímž byla otevřena další kapitola formování československo-tureckých vztahů.

ZÁVĚR

Z výše uvedeného je zřejmé, že zástupci československé vlády v Istanbulu velmi stáli o navázání na obchodní tradici, kterou v Osmanské říši zanechalo Rakousko-Uhersko, respektive rakousko-uherské výrobky, které z velké části pocházely z českých zemí. Delegáti československé vlády v Istanbulu považovali maloasijský trh za velké odbytiště československých průmyslových výrobků a také doufali, že by se Československo, pokud ne přímo, tak alespoň nepřímo, mohlo podílet na zisku plynoucím z tureckého bankovního sektoru. Přes veškerou snahu reprezentantů československé vlády v Istanbulu se na počátku 20. let 20. století nepodařilo zavést žádná zásadní opatření, ze kterých by československý zahraniční obchod na území Malé Asie výrazně profitoval. Faktorů, které tento stav ovlivnily, byla celá řada, nicméně jmenujme především mírová jednání, která vedla k revizi mírové smlouvy ze Sèvres, respektive k jejímu nahrazení mírovou smlouvou z Lausanne, jež mimo

⁶⁹ AMZV, PZ 1922, Cařihrad, č. 61, č. j. 7361-22-pol., 21. 10. 1922, s. 2. Viz více <http://www.urunlu.com/BelgeOku2.aspx?y kod=66> (cit. 13. 7. 2022).

⁷⁰ Pozvané státy se zájmy na všech bodech mírové smlouvy: Francie, Itálie, Japonsko, Království Srbů, Slovinců a Chorvatů, Rumunsko, Řecko, Turecko, respektive vláda Velkého národního shromáždění Turecka se sídlem v Ankaře, a Velká Británie. Nicméně ne všechny výše zmíněné státy smlouvu podepsaly a následně ratifikovaly.

⁷¹ Ze signatářů mírové smlouvy ze Sèvres nebyly na mírovou konferenci v Lausanne pozváni jen zástupci Československa, Hidžádského království (dnes západní část Saudské Arábie) a Polska.

jiné rušila kapitulace, na kterých se hodlalo patřičně podílet i Československo jako právoplatný signatář této smlouvy. Podpisem a následnou ratifikací mírové smlouvy z Lausanne se Československo dostalo do zcela jiné role, než mu zaručovala mírová smlouva ze Sèvres. Československo nebylo k podpisu této smlouvy přizváno, a tudíž pokud stále zamýšlelo budovat oficiální vztah s maloasijským partnerem tak, muselo, samo za sebe bez pomoci velmocí, vyjednat uzavření bilaterální obchodní a konzulární smlouvy, což nebylo vůbec snadným úkolem, protože turecký zájem na Československu nebyl rozhodně tak velký jako zájem Československa na tureckém trhu. Tímto československo-turecké styky vstoupily do další několikaleté etapy.

PRAMENY A LITERATURA

Literatura:

A Century of Deutsche Bank in Turkey. Frankfurt am Main 2009.

BARTOSZEWICZ, H.: *Misja Romana Knolla w Ankarze 1924–1925*. Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej, t. 36, 2001. Dostupné z: [WA303_58936_A453-SzDR-R-36_Bartoszewicz.pdf](https://rcin.org.pl/doc/10195/35420) (rcin.org.pl) (cit. 15. 7. 2022).

CVANOVÁ, P.: *Ankara hlavním městem Turecka a československo-turecké vztahy v meziválečném období* (magisterská práce). Pardubice 2009. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/35420> (cit. 19. 12. 2022).

HAYTOĞLU, E.: *Türkiye – Çekoslovakya ticari ilişkilerinde Skoda silah fabrikası (1923–1939)*. Asia Minor Studies – International Journal of Social Sciences. Volume: 6, Issue: AGP Special Issue, October 2018. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=792383> (cit. 19. 12. 2022).

HERTNER, P.: *The Balkan Railways, International Capital and Banking from the End of the 19th Century until Outbreak of the First World War*. Sofia 2006.

KARABACAK, E.: *The Abolition of the Capitulations in the Ottoman Empire*. 12. 3. 2018. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/323700739_The_Abolition_of_the_Capitulations_in_the_Ottoman_Empire/citation/download (cit. 19. 12. 2022).

NOVÁK, P.: *Počátky československo-tureckých vztahů 1918–1920*. Slovanský přehled, č. 4, Praha 2005.

NOVÁK, P.: *Československo a příprava sèvreské mírové smlouvy*. Slovanský přehled, č. 1, Praha 2006.

NOVÁK, P.: *Počátky československé-tureckých vztahů 1918–1926* (rigorózní práce). Praha, FF UK, 2006. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/7480/RPTX_2005_2_11210_ASZK00844_131943_0_27053.pdf?sequence=1&isAllowed=y (cit. 19. 12. 2022 a 29. 1. 2023).

PAMUK, Ş.: *19. yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti*. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. Ankara 1995.

Prameny:

AMZV, PZ 1920, Cařihrad.

AMZV, PZ 1921, Cařihrad.

AMZV, PZ 1922, Cařihrad.

Mírová smlouva z Lausanne 1923. Dostupné z: <https://www.mfa.gov.tr/lausanne-peace-treaty.en.mfa> (cit. 13. 7. 2022).

Resmi Gazete. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kanunu No. 1715 ze dne 11. 6. 1930. Dostupné z <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1533.pdf> (cit. 31. 8. 2022).

Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, specializovaný archiv:

Kdo byl kdo. Dostupné z: www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/kdo_byl_kdo (cit. 19. 12. 2022).

Internetové zdroje:

Liwe Draw HK: Dostupné z: www.urunlu.com/BelgeOku2.aspx?ykod=66 (cit. 13. 7. 2022).

Mgr. et Mgr. Jana Musilová, Ph.D.

katedra historie

Pedagogická fakulta MU

Poříčí 9, 603 00 Brno, Česká republika

e-mail: musilova@ped.muni.cz